

אמת ואמנות

דליה הקר-אוריון

הכתבה מעלה את ההבדל הקוטבי בין הגדרת האמת ההיסטורית, האובייקטיבית, לבין הגדרת האמת האמנותית, הסובייקטיבית. האמת ההיסטורית היבשה נקבעת ומוכתבת, מדקדקת בפרטים ומסתמכת על המציאות החיצונית. האמת האמנותית נקבעת ומוכתבת על ידי האמנים היוצרים אותה ומשתנה בהתאם לזווית הראייה של המתבונן-היוצר ולעולמו הפנימי. איזה אמת "אמתית" יותר, על כך חלוקות הדעות. יש המרחיקים לכת וטוענים שהאמנות יוצרת את האמת. בתקופתנו מסתמנת אמת אמנותית חדשה הנוצרת כתוצאה מהטמעת החידושים המדעיים המתגלים בתחומי המדע.

באופן סובייקטיבי בזמן נתון. ברור שההתייחסויות האובייקטיביות והסובייקטיביות יכולות ליצור אמתות שונות. כדי לקבע את האמת ניסו להתנותה בקשר לדברי אלוהים כדי לשוות לאמת משנה תוקף קישרו אותה לדברי אלוהים). פילוסופים מאחרים יותר שילבו את הגישה התאולוגית עם הגישה האובייקטיבית באומרם שמשפטו של אדם הוא אמת כשהוא מתאים למחשבתו של אלוהים. אך ברור שגם התפיסה לגבי משפטו של אלוהים משתנה בתקופות שונות ובאזורים גאוגרפיים שונים.

בניגוד לאמת ההיסטורית, המנסה להיצמד לעובדות היבשות ולא לאינטרפרטציות של החוקרים אותן, קיימות אמתות נוספות סובייקטיביות במהותן הקשורות לעולם הפנימי זוהי האמת הפנימית, או לעולם האמנותי – אמת אמנותית.

התבוננות במילה "אמן" לעומת המילה "אמת", מלמדת פעם נוספת על הגניוס הלשוני. האמן מתחיל ב-א עובר דרך האות האמצעית מ אך לא מגיע עד ת אלא נעצר ב-נ. המילים עצמן מראות לנו את ההבדל בין אמת אובייקטיבית מושלמת, הבוחנת את כל הנתונים והעובדות, לבין האמת הסובייקטיבית של האמן, שנעצר מעט אחרי מ (האות האמצעית). בתחום האמנות יוצרים מבטאים את האמת הזו ונותנים לה צורה חזותית. רבגוניות הצורות מאפשרת להם לשתף אנשים נוספים בתפיסה הסובייקטיבית של האמת האישית שלהם.

פניה של האמת האמנותית מרובות והמחויבות שלה לאמות מידה קולקטיביות ואובייקטיביות הולכת ופוחתת, ככל שאנו מתקדמים בדברי ימי האמנות. מלבד הדרך המקובלת המבוססת על העתקת המציאות החיצונית, התפתחו דרכי ביטוי חדשות ומגוונות המעלות אמתות רבות ושונות. הדבר בא לידי ביטוי בין היתר באמנות הפלסטית בעיקר במאות ה-19 וה-20.

הסיבות הסובייקטיביות לריבוי צורת הביטוי, החומרים והמחשת זוויות הראייה השונות נבעו משינויים שחלו במעמדו של האמן. שינויים אלה נקשרו לגורמים סוציולוגיים, כלכליים

אמת חיצונית ואמת פנימית, אמת אובייקטיבית ואמת סובייקטיבית הן רק כמה ממכלול האמתות הקיימות. כל אדם רואה את העולם בעיניו שלו. כל אובייקט מציאותי נראה אחרת מזווית ראייה שונה. התבוננות על שולחן לדוגמה מראה אובייקט בעל שלוש רגליים, למרות שבמציאות אנו יודעים שיש לו ארבע רגליים. האם זה אומר שמראה השולחן הוא הקובע? או הידיעה שיש לו ארבע רגליים? יש הבדל תהומי בין מה שאנו יודעים לבין מה שאנו רואים, שומעים, חשים וכד'. כדי להבין את מהות המושג "אמת", ניתן לפנות למילה עצמה. המילה "אמת" בשפה העברית מורכבת משלוש אותיות, המייצגות את האות הראשונה באלף בית העברי – א, את האות האמצעית – מ ואת האות האחרונה – ת. ההתאמה בין מהות המושג והאותיות המרכיבות את שמו, מלמדת פעם נוספת על הגאונות שביצירת המילים. האמת מציגה מכלול עובדות אובייקטיבי בצורה המהימנה והיסודית ביותר, מ-א עד ת ובלי להחסיר דבר: דרך מ – האות האמצעית באלף בית העברי ועד הסוף – האות האחרונה, מבלי להשמיט אף פרט.

מבחינת הגדרה אמת היא: "ההבחנה בין דרכי מחשבה שנחשבות לבעלי נכונות מוצקת לבין דרכי מחשבה בלתי נכונות, אשר נכונותן מוטלת בספק." (האנציקלופדיה העברית כרך ד, עמ' 287)

כבר בעת העתיקה עסקו פילוסופים בניסיונות להגדיר את המושג אמת. ידועים הפילוסופים היווניים ביניהם סוקרטס ואפלטון, שכתבו מסות על הנושא במסגרת ניסיונותיהם להגדירו. הם האמינו שישנם מושגים מוצקים של טוב ורע, אמת ושקר. הטוב קשור לאמת והרע – לשקר. אמת היא מה שטוב לכלל האנושות. אפלטון הרחיב את המושגים של אמת ושקר וקשרם לא רק לענייני מוסר ומדינה אלא גם לטבע ולעולם כולו. האידיאה של הטוב והאמת היא מה שאנו תופסים כאלוהי. אפיקורוס לעומתם, התנגד לחיפוש אחר אמת מוחלטת מכיוון שכולנו משועבדים לחושינו ואין לנו אלא את אותה אמת שאנו חשים

ציור: דליה הקר, נחש הצב, שמן 120x70 סמ'

יש חוקרים המאמינים שהאמנות היא האמת האמיתית. בעבר היה זה אפלטון שדיבר על האידאה – הרעיון שקדמה למטריה – החומר המציאותי. החוקר מ. היידיגר טוען ש" האמנות גורמת לאמת להיווצר" (Heidiger, M. 1971, The Origin of the Work of Art, pp. 71,77). כלומר הוא נותן לגיטימציה ליצירת אמנות מרובות, כאשר לא המציאות החיצונית האובייקטיבית היא הקובעת, אלא הרגישות האמנותית האינדיבידואלית. דבריו מסבירים את הצורך המתמשך של האמנים ליצור ושל אלה שלא מממשים את היכולות היצירתיות שלהם, לצורך יצירות אמנות בתחומי המוסיקה, הכתיבה, האמנות הפלסטית וכל מגוון צורות הביטוי האמנותיות.

בארץ תועד בצורה מילולית המעבר בין המציאות החיצונית שהיא אחת ו"אמיתית" והפיכתה למציאות אמנותית, על ידי הצייר צבי מאירוביץ. הוא עשה הבחנה ברורה בין "הטבע של הטבע והטבע של הציור". בקטעי טקסטים מתוך פנקס רישומים הוא כותב: "ברגע שאני מעלה קווים על הנייר האובייקט נסוג, וככל שאני ממשיך לצייר האובייקט נעלם כמעט לגמרי. כלומר נעלם מבחינת הטבע, ואז מתחיל 'הטבע של הציור', רק של ציור... בעת העשייה בא לידי ביטוי בצורה סובייקטיבית, טבע של ציור לא טבע של טבע. הריתמוס של ציור מסוים הוא ריתמוס רק של הציור הזה." (מתוך פנקס רישומים, קטלוג מאירוביץ מוזיאון ישראל ירושלים, 1976 ומוזיאון תל אביב 1979, עמ' 25)

בכל תקופה יש אמנים מחדשים, שקולטים ומעלים ביצירותיהם אמתות חדשות. גם היום עם התנופה האדירה בהתפתחות האנושית וגילוי תחומים חדשים, שלפני המצאת המחשב היו נסתרים מהעין, התעוררה מגמה חדשה המדברת על תורת הכאוס והפרקטלים. ישנם אמנים עכשוויים המיישמים בעבודותיהם האמנותיות את הרוח החדשה ומעלים אמתות

אמנותיות חדשות המתאימות לרוח העתיד ●

וטכנולוגיים. הגופים והאישים שהזמינו בעבר יצירות אמנות מוגדרות, שמתאימות לצורכיהם ותפיסתם ותמכו באמנים ירדו מגדולתם והאמנים עמדו לבדם בלי תמיכה כלכלית מצד אחד, אך עם פתיחת שדות פעילות חדשים ובלתי מוגבלים מצד שני. המצאת המצלמה על ידי הרופא הצרפתי ניספור נייפס בשנת 1824, שללה מהאמנים את הבלעדיות בנושאי העתקת מציאות. המצלמה שהשתכללה במהירות אפשרה להעביר בדיק מרבי את האמת המציאותית בלחיצת אצבע. דחיקת רגליהם של האמנים מתחומים שעד אז היו נחלתם הבלעדית כגון: ציורי דיוקנאות אישיים וקבוצתיים, ציורי נוף וכו', גרמה גם היא לחיפוש דרכי ביטוי חדשות, הקשורות פחות לאמת החיצונית ויותר לביטוי האמת הפנימית האישית. הדבר הוליד קשיים קיומיים אך יחד עם זה גרם להתפתחות האמנות המודרנית רבת הפנים והמקורית.

דוגמה אחת לתהליך הזה ניתן לראות בתנועה הקוביסטית החל מהשנים 1906-1907. פאבלו פיקאסו, אחד ממייסדי הגל הראשון של הזרם הקוביסטי, גילה כבר בגיל צעיר כושר רישום והעתקת מציאות מדהימים וצייר ציורים מדויקים. עבודותיו המוקדמות היו מקנות לו שם של אמן "טוב" ו"יודע לצייר", אך תרומתו האמיתית לעולם האמנותי, מהשנים הראשונות של המאה ה-20 ועד ימינו, הייתה דווקא חריגתו מהעתקת האמת החיצונית. מקטרגיו ואלה שעד היום מחפשים את הדיוק שבהעתקת אמת חיצונית, משתמשים באותם ציורים מוקדמים כהוכחה שהוא "יודע לצייר", אך למעשה ביטוי האמת הפנימית שלו והמקוריות הם האמיתיים והחשובים.

בקשר לציוריו הקוביסטיים הן מהתקופה האנליטית (משנת 1907 והלאה) והן מהתקופה הסינתטית (מסוף 1910 והלאה), ציין פיקאסו שהוא מצייר לא את מה שהוא רואה ברגע נתון מזווית ראייה מסוימת, אלא את מה שהוא יודע. כשמשתכלים על דמות למשל, רואים אותה במרחק מסוים מלפנים, מהצד או מאחור. ביצירותיו הוא משלב את זוויות הראייה השונות ומתאר אותן יחד ובכך פתח פתח לשילוב נקודות מבט שונות בעת ובעונה אחת. דרך ביטוי זו, הנקראת סימולטניות חזותית, אפשרה לאמנים רבים לגלות אמתות פנימיות ולתת להן צורה אמנותית.

הדבר נכון לגבי לא רק לגבי הקוביסטים של הדור השני, וחברי תנועות אמנותיות כמו האורפיסטים (רובר דלונה, סוניה דלונה, פרנאנד לג'ה, פ. קופקא) והפוטוריסטים האיטלקיים (בעיקר אומברטו בוציוני), שהשתמשו בטכניקה הקוביסטית לביטוי רעיונותיהם הייחודיים. אלא גם לגבי חברי תנועות מאוחרות יותר, ביניהם חברי התנועה הסוריאליסטית ובעיקר האמן הספרדי חואן מירו שאמר בראיון טלוויזיוני אתו, שהאמן שפתח בפניו את הפתח ונתן לו לגיטימציה להתבטא ולבטא את האמת שלו, היה פאבלו פיקאסו.

